

WSTĘP

Zachęcamy do lektury szóstego tomu „Polish-Jewish Studies”, w którym prezentujemy kolejne ustalenia w dziedzinie relacji polsko-żydowskich. Artykuły zebrane w niniejszym tomie zamieszczono w trzech działach: „Studia”, „Recenzje/Polemiki” i „Kronika”.

W pierwszej grupie tekstów, składających się na dział „Studia”, można wyróżnić wieloaspektowe rozważania na temat relacji polsko-żydowskich w okresie międzywojennym i w latach 1939–1945. Ten pierwszy kompleks zagadnień otwiera opracowanie Edyty Majcher-Ociesy, która w zniuansowany sposób analizuje rzadziej podejmowany w literaturze naukowej problem stanu badań nad stosunkami polsko-żydowskimi w okresie dwudziestolecia międzywojennego w historiografii polskiej. W dalszej kolejności prezentowane są studia odnoszące się do różnorodnych okoliczności i strategii przetrwania ludności żydowskiej w Generalnym Gubernatorstwie, a mianowicie w okupowanym Krakowie (Martyna Grądzka-Rejak) oraz w Hucie Pieniackiej i Hucie Werchobuskiej (Michał Siekierka). Można je traktować jako komparatystyczne ujęcie analogicznego zjawiska w ramach tego samego niemieckiego tworu okupacyjnego, co pozwala jednocześnie uwypuklić miejscową specyfikę polityki antyżydowskiej prowadzonej w różnych częściach GG.

Tej ostatniej tematyce poświęcone są inne teksty z działu „Studia”, odnoszące się do przebiegu, metod i anatomii prześladowań Żydów w okupowanej Polsce przez niemiecki aparat okupacyjny na poziomie lokalnym. Wymienić należy tu artykuł Grzegorza Berendta, w którym autor rozpatruje udział sił policyjnych w prześladowaniu i eksterminacji Żydów w Tarłowie (dystrykt radomski Generalnego Gubernatorstwa) w latach 1939–1944, w tym również działania tzw. policji granatowej (Polnische Polizei). Podkreśla on, że niemieckie formacje policyjne złożone np. z Polaków, Ukraińców były jednostkami pomocniczymi i działały w takim zakresie, jaki wyznaczyły im władze okupacyjne w prowadzeniu polityki eksterminacji Żydów. Do systemu policyjnego stworzonego przez władze okupacyjne Berendt zalicza także żydowską służbę porządkową. Według niego w dominującej części była ona posłusznym wykonawcą rozkazów niemieckich instytucji, którym podlegała. Nie zmienia tego ostateczna zagłada funkcjonariuszy tej formacji dokonana na rozkaz władz okupacyjnych w latach 1942–1944. Podobną percepcję kontekstu historycznego prezentuje artykuł Tomasza Domańskiego dotyczący zbrodni niemieckiej na żydowskiej społeczności Działoszyc, w czasie wojny miasta położonego w GG. Uwypukla on ważką kwestię niemieckiego kierowania zbrodniami i odpowiedzialności za nie, kreśląc przy tym zobiektywizowany i zróżnicowany obraz postaw funkcjonariuszy Polnische Polizei, zaangażowanych przez okupanta w proces likwidacji Żydów. W podobnym obszarze badawczym porusza się Wojciech Hanus, analizując stosunkowo słabo przebadane zagadnienie zagłady Żydów na terenie Kreis Rawa Ruska. Jest to niezwykle udana próba uporządkowania i uszczegółowienia informacji na temat przebiegu niemieckiej akcji eksterminacyjnej na omawianym terenie, wzbogacona dodatkowo o wywody autora na temat pomocy udzielanej Żydom przez ludność nieżydowską.

Do drugiej grupy tekstów należą artykuły poświęcone problematyce negatywnych czynów popełnianych na ludności polskiej i żydowskiej w latach II wojny światowej i ich rozliczenia. Sebastian Piątkowski na podstawie powojennych akt śledczych i procesowych opisał działalność Alfonsa Himmla, jednego z funkcjonariuszy żandarmerii z posterunku w Lipsku (Kreis Starachowice GG). Tomasz Gonet zajął się sprawą rozliczeń czynów dokonanych przez szefa Ge-

stapo w Kołomyi Petera Leideritza oraz jego żony Anneliese. Natomiast Konrad Graczyk przedstawił historię powojennego rozliczenia Michała Sokołowskiego odpowiedzialnego za zadenuncjowanie Żydów ukrywających się w Sanoku oraz udzielającej im pomocy Wiktorii Kopiczak. Teksty te pokazują istotną rolę akt powojennych postępowań karnych w procesie odtwarzania rzeczywistości okupacyjnej.

Tematyka powojennego stosunku podziemia niepodległościowego do ludności żydowskiej znalazła odzwierciedlenie w szkicu Ryszarda Śmietanki-Kruszelnickiego poświęconego sprawie zabójstwa Żydów, do jakiego doszło w Działoszycach w nocy z 16 na 17 czerwca 1945 r. Autor poszukuje odpowiedzi na pytanie dotyczące charakteru tego wydarzenia. Tę część numeru zamyka artykuł Romana Gieronio poświęcony problemowi okoliczności i przyczyny wydania przez Sąd Najwyższy postanowienia z 18 października 1949 r., w którym znalazła się rozszerzająca wykładnia terminu „ujęcie”, jak również jego wpływu na rozliczenia osób sądzonych na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. za różne formy udziału w czynnościach związanych z Żydami ujmowanymi w latach 1942–1945.

W dziale „Recenzje/Polemiki” warto zwrócić uwagę na wnikliwą recenzję głośnej w środowisku historyków Holocaustu, i nie tylko, niemieckiej książki Grzegorza Rossolińskiego-Liebe *Polnische Bürgermeister und der Holocaust. Besatzung, Verwaltung und Kollaboration* (Polscy burmistrzowie i Holocaust. Okupacja, administracja i kolaboracja) autorstwa Damiana Sitkiewicza. Nie mniej pogłębione są omówienia książek na temat zbrodni na niosących pomoc Żydom Polakach z Ciepłowa i okolic (Konrad Graczyk; glosa do recenzji: Sebastian Piątkowski), zbrodni w Przedborzu z końca maja 1945 r. (w osobnych tekstach: Martyna Grądzka-Rejak, Tomasz Toborek), getta warszawskiego (Martyna Grądzka-Rejak), obozów pracy dla ludności żydowskiej w dystrykcie krakowskim Generalnego Gubernatorstwa (Alicja Jarkowska) oraz kwestii ratowania Żydów przez duchowieństwo katolickie archidiecezji wileńskiej w czasie okupacji niemieckiej (1941–1944) pióra Radosława Wnorowskiego. Recenzowane monografie autorstwa polskich, anglosaskich i niemieckich badaczy poruszają szerokie spektrum zagadnień z zakresu relacji polsko-żydowskich oraz rozma-

itych aspektów realizacji polityki Zagłady, a ich krytyczne omówienia zawarte w niniejszym tomie wzbogacają całościowy obraz nakreślonej w nim bogatej panoramy problemów badawczych.

Tom zamyka artykuł sprawozdawczy autorstwa Wojciecha Hanusa, będący dokładnym opisem działalności Oddziału IPN w Rzeszowie w związku z XVII Obchodami Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu na Podkarpaciu, które odbyły się w dniach 20–30 stycznia 2025 r.

Roman Gieroń
Wojciech Wichert